

• IV. A HOLNAPOSOK KÖZÖTT •
„Álmatag hajnalokba torkolló éjszakák...”

Manojlović Nagyváradra érkezése csaknem egybeesett A Holnap megalkotásának előkészületeivel. Már 1908. április 27-én, amikor Adyval először találkozott személyesen Nagyváradon, „a váradi poéták már akkor azzal a maguk közt már rég óta ápolt ideával álltak elő, hogy a legjobb, legcélszerűbb lenne valami modern szellemű és programú irodalmi társaságot alakítani, amely elsőnek egy közös antológiával, azután esetleg saját folyóiratával is léphetne a nyilvánosság elé, és amelynek élére természetesen és feltétlenül Adynak kellene állnia. Ady szimpátiával vette tudomásul ezt a tervet a benne neki szánt szereppel együtt, és bár nem hallgatta el kételyeit annak keresztülvihetősége körül (különösen az ügy anyagi és »technikai« feltételei kérdésében), jókedvvel belement a játékba. Persze, hogy nagy lett erre az öröm és lelkesedés – hiszen itt és ekkor született, illetőleg kapta már meg első reális körvonalait A Holnap eszméje”.¹⁵⁶

Néhány héttel később, amikor Ady újra Nagyváradra látogatott, az alakítandó írótomörüléssel kapcsolatosan, a szűkebb, majdnem tisztán írókból meg egy-két újságíróból álló társaság már dr. Dénes Sándor lakásán gyűlt össze megbeszélésre.¹⁵⁷ Manojlović erre így emlékezett vissza:

„Ady megint csak nagy késéssel futott be, és álmosan, átfázva, holtfáradtan, talán influenzásan is. Rögtön egy kényelmes nagy karosszékre vetette magát, és míg a házigazda konyakkal kínálta meg, kelletlen-humorosan kijelentette, hogy ő »máma bizony hasznavehetetlen«, és mi csak tárgyaljuk meg az ügyeket nélküle, egymás között, ahogy tudjuk. Úgy is tettünk. De a tárgyalás csak elég lanyhán haladt előre mindaddig, amíg a főpont, az új irodalmi társaság nevének a kérdése nem került szóba. Akkor már jöttek sorba, mind sűrűbben, minden oldalról az ötletek, az indítványok, de mindegyik ellen akadt valami kifogás, és irgalmatlanul elvetettük mindahányat. Az a bizonyos alkotó ihlet nem akart felvillanni. Végre mindnyájan önkéntelenül is Adyhoz fordultunk, aki ott

156 Manojlović: *Ady Endrével az elillant...* 721–735.

157 Uo.

szundikált karosszékében, hogy bökkentse már ő ki a hiába keresett szót. Hasztalan! – Ady néma maradt, és csak egy fáradt, elterelő kézmozdulattal reagált. – De mi nem tágítottunk; unszoltuk, ébresztgettük türelmetlenül tovább is. Végre, alig félig nyitván ki szemeit, álmosan odamorogta a legtürelmetlenebbeknek, hogy: »Hagyjatok már békén... Majd holnap...« Beláttuk, hogy tényleg nincs értelme tovább is erőszakolni a dolgot, és kissé lehangoltan eredménytelen konferenciánk miatt, amely amúgy is már túl soká tartott, szó nélkül felálltunk mindannyian, hogy indulunk hazafelé. Ekkor azonban valaki, ha jól emlékszem, Sarkadi Lajos (a Nagyváradi Iparkamara titkára és egy nemrég az ottani színházban előadott szociális dráma szerzője) hirtelen megszólalt: »Nézzétek, fiúk, Ady véletlenül is eltalálta, megtalálta azt, amit kerestünk; Azt mondta, hallottátok, hogy: *holnap* – legyen hát ez, *Holnap* a neve ennek az új irodalmi társaságnak, amelynek modern, forradalmi akarása tényleg a jövő, a *holnapba* irányul.«

Ezt a meglepő észrevételt és indítványt, amely olyanformán hatott reánk, mint egykor a Kolumbusz tojása a spanyol tudósokra, természetesen habozás nélkül elfogadtuk rögtön, egyhangúlag, mint a legjobb megoldást. Egy új »runda« konyakkal ünnepelesen felavattuk tehát »A Holnap«-ot – és Ady, most már szintén felvidulván, tréfás-könnyebbülten felsóhajtott: »Nahát, végre mégis megszületett a gyerek!« – Másnap aztán a *Nagyváradi Napló* meg a *Nagyvárad* már hozták is a kellően megstilizált hírt, és nem sokkal utóbb néhány pesti újság és folyóirat is.¹⁵⁸

Manojlović már 1908. március 29-ei naplójegyzeteiben említi az új társaságot: „Este a művészekkel dr. Berk-nél (éjfél utánig). *Egy új irodalmi társaságról beszélgettünk.*” Majd 1908. április 1-jén távirat-szerűen leírja a már említett esetet:

„Megérkezett Ady. Éjfél utánig igen érdekes és serkentő beszélgetés folyt. Az új társaság A Holnap nevet kell, hogy viselje.”¹⁵⁹

158 Manojlović: *Emlékezések...* 133–138.

159 *Lásd* a már közölt naplójegyzeteit.

Manojlović magyarázata szerint:

„Ady és a nagyváradiak között minden esetleg köztük fennforgó faji tradicionális, osztály- és művelődési különbségek ellenére is bizonyos eredendő benső közösség létezett. S ennek következtében mindig egyetértettek a nagy elvi kérdésekben, másrészt mindennapi életükben szinte jópajtási, gyakran komoly baráti viszony fűzte őket össze. [...] Szerette, valami borongós és gyengéd vendiákos hűséggel azokat, akikkel együtt vagy akik mellett volt fiatal. [...] Szerette régi váradi pajtásait és régi városát, amely Léda városa is volt és szívesen, szinte szükségszerűen el-ellátogatott köztük minden alkalommal. Alkalom pedig volt állandóan.

Budapestről a vasút Váradon át vezetett Érdmindszentre és vissza és így Ady, aki körülbelül minden két hónapban lenézett, pihenni ment néhány napra »Édösékhöz«, ugyanannyiszor megfordult Váradon is. [...] Ilyenkor rendszeren sürgönyileg értesített valakit jöveteléről a *Nagyváradi Naplónál*, többnyire régi rajongó hű emberét, Nagy Miskát, aki betéve tudta minden versét, és aki aztán futott izibe az Emke-kávéházba, jelenteni az ott táborozó kollégáknak, hogy: »jön Ady este, a pesti gyorsal, én kimegyek eléje a pályaudvarra, aztán majd idejövünk, legyetek itten...« Nemsokára azonban ezeket az összejöveteleket diszkrétebben, úgyszólván titkosan kellett megszervezni, mivel az *Új versek* megjelenése óta rohamosan hírrekapó költő iránt mind szélesebb körökben is terjedni kezdett az érdeklődés, a kíváncsiság és sokan – újságírók és mások is –, hivatkozván holmi régi »ismeretségükre«, »cimboraságukra« a *Nagyváradi Napló* immár nevezetes hajdani munkatársával, igyekeztek betelefonálni Ady igazi, intimebb baráti körébe. Ezeket az alkalmatlankodókat távol kellett tartani, és így csak bizonyos »kiválasztottak«, költők, írók, nevesebb újságírók és néhány más komolyabb intellektuel gyülekezhetett Ady körül. Ezekből alakult ki aztán később »A Holnap« társaság is.”¹⁶⁰

Megalakult hát az új tömörülés, és mint Manojlović fogalmaz, 1908 tavasza valóban A Holnap tavasza volt.

160 Manojlović: *Ady Endrével az ellillant... 721–735.*

„1908 tavasza emlékezetes tavasz volt Váradon: a hévvel-hittel induló A Holnap tavasza. Juhász Gyulával, Dutka Ákossal, Emőd Tamással, Nagy Miskával, Kollányival, akikkel minden este (az est rendszeren éjfélig is eltartott) ott üldögéltünk az Emke kávéházban, sokszor idéztük elmerengve, sejtelmesen az *UzSORÁS Khiron kertje* két első verssorát:

*Szebb tavasza Athénnek nem volt,
Nem is lesz annak soha mása...*

Az ilyen poétikus momentumaink persze, hogy nem voltak éppen minden szatirikus él nélkül: tudtuk, hogy Ady az »uzsorás Khiron« neve alatt a maga és most már természetesen a »holnaposoknak« is legádázabb ellenségét, Rákosi Jenőt pellengérezte ki, és mi ezért különösen szerettük ezt a rafináltan antikizáló verset, amelynek búsan zengő lírizmusa mögött olyan juvenális fullánk rejtőzik. A dicstelen emlékü reakcionárius *Budapesti Hírlap* és annak lármás csatlóshada csakugyan kegyetlenül támadta, szidta, parodizálta Adyt és új gárdáját –, amely azonban, mintha éppen ezekből a támadásokból merített volna erőt, öntudatot, önérzetet és alkotó ihletet, mind derekasabban és sikeresebben bírta a harcot. És harcolva izmosodott, alakult ki és »jött formába«. Már Juhász Gyulában – akit váradi költőtársai, természetesen már amint először megjelent közöttük, tárt karokkal fogadták és felvettek körükbe – A Holnap nagyon értékes új tagot nyert. De Juhász volt az is, aki nemsokára behozta A Holnapba Babits Mihályt és Balázs Bélát is. És mire azután befogadták a társaságba a fiatal váradi költőnőt, Miklós Jutkát is, együtt volt végre az a hét »holnapos« poeta – Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka – akiknek válogatott verseiből már össze lehetett állítani egy minden ízében új, modern antológiát. Ennek a hetes antológiának előkészítésében teltek el a szép, verőfényes tavaszi napok.”¹⁶¹

A holnaposok nagyváradi matinéja

Az új tömörülés tagjai csakhamar a nagyváradiak előtt is bemutatkoztak. Ezen természetesen Manojlović is jelen volt, aki így emlékezett vissza a történetekre:

„A Holnap költői egy nagyobb szabású irodalmi matiné keretében akartak bemutatkozni a váradi közönségnek. Egy ilyenfajta, Magyarországon akkor még meglehetősen újszerű manifesztáció nagy érdeklődést keltett az egész városban. Persze mindenekelőtt már maga Ady miatt is, aki élénk emlékében maradt sok váradi embernek, de még sokkal több váradi asszonynak meg kislánynak, mint az a szellemes, élestollú fiatal újságíró és szertelen, heves vérű, viharos életű bohém, aki ott hosszabb ideig írogatta a *Nagyváradi Napló* legértelmesebb cikkeit és közbe-közbe valami furcsa, bizarr, csodásan izzó és szuggesztív verseket is, azután egyszerre csak eltűnt – és most, csak rövid pár év eltelte után, íme, híres – Párizsban is járt! – költő, újra megjelent a Körös partján.

De ott voltak Ady mellett még Dutka Ákos, Emőd Tamás és az épp akkortájt (mint az ottani Premontrei-főgimnázium tanára) szintén Váradra került Juhász Gyula is – és így A Holnap-bemutató komoly nivója nemcsak főattrakciójával, de minden további pontjában is, teljes egészében biztosítva volt. A polgármester jóvoltából ez az ünnepség a Városháza dísztermében folyhatott le.

Kora tavaszi nap volt, nem éppen nagyon tavaszias: felhős, borús, hűvös; A Körös felől nyugtalan, csípős kis »böjti szelek« fújdogáltak, de mi, a »holnaposok«, mégis a legtavasziasabb hangulatban siettünk, különböző irányokból jövet, a régi Bémer téren át a Molnár-cukrászda – vagy ahogy egymás közt neveztük: a »Molnárdá« – felé, ahol találkozó helyünk volt esti fél hatra. Mint »Holnap-jelvényt« mindegyikünk egy illatos, friss tubarózsát, Ady virágát – »A mi gyermekünkben« is említi – tűzte gomblyukába. Nemsokára (ez alkalommal pontos volt) megérkezett ő maga is, üdén, jókedvűen, kitűnő színben. Ravaszul mosolyogva megkérdezte Emőd Tamástól – akivel mint a legfiatalabbal az egész társaságban szeretett tréfálgozni – nincs-e lámpaláza, és tud-e majd

•

felmászni a dobogóra? Mire Tamás legényesen visszavágott: »Ne félj, tudok majd én, és ha kellene, még téged is felsegítelek reája!« Ady elnevette magát. Kapott aztán ő is egy tubarózsát, amit gondosan, divatos, rövid világosdrapp tavaszi kabátja gomblyukába tűzött – tetszett neki az ötlet – és tekintettel, hogy már hátra járt az idő, figyelmeztetett bennünket, hogy akár indulhatnánk is már.

Felkerekedtünk tehát. Künn a téren aztán csoportunk rohamosan megnőtt: hirtelen különböző kávéházi és egyéb szimpatizáló ismerősök meg az Ady-tisztelők egész tömege verődött össze körülöttünk, akik lelkesen a Városházáig kísérték el bennünket. Útközben egynémely békés járókelő ámulva megállt és utánunk nézett; »valószínűleg – legyezte meg Ady – azt hiszik, hogy itt megint valami deputáció megy a polgármesterhez«.

A városháza nagyterme tömve volt: Nagyvárad színe-java, különösen nagyszámú elegáns, csinosnál csinosabb fiatal és – persze! – életesebb hölgy is, akik mindannyian elsősorban Ady Endrét akarták látni és hallani. Ő azonban utolsónak lépett fel (– a szokást, hogy irodalmi estéken, matinékon a fő szám mindig a műsor végére kerüljön, Ady vezette be, egyúttal feltétlenül és egyszer s mindenkorra magának vindikálva ezt a kiváltságos helyet minden programban, amelyben részt vett) – ami természetesen csak még jobban felajzotta a közönség kíváncsiságát. Mégis, nemcsak türelemmel, de igaz és állandóan növekvő érdeklődéssel hallgatták végig a sorjában fellépő fiatal »holnapos« költőket, nem fukarkodva őszinte tapsal sem minden egyes szám után. Az igazi nagy tapsvihár azonban csak akkor tört ki, amikor Ady lépett a dobogóra. Nyugodt, elfogulatlan nyájassággal bólintván a közönség felé, kissé fátyolozott, de rendkívül melegén és bensőségesen csengő hangján olvasni kezdett, minden pátoz és színészkedés nélkül, tiszta, finom, népies zamatú kiejtéssel és bizonyos tárgyilagos, logikus, mintegy magyarázó hangsúlyozással. Ez a szigorúan egyszerű, minden külső hatást, hangulatkeltést büszkén mellőző előadásmódja, csodálatos közvetlenséggel szólaltatta meg verseinek legmélyebb lényegét, teljes emocionális és gondolati varázsát. Legmegkapóbban éreztük ezt, amikor az a gyönyörű, Vajda Jánosról szóló bús nótája – egyike a leggyönyörűbbeknek, amiket megírt – került sorra. Ady itt sem

szavalt, itt sem emelte fel, vagy rezgettette hangját –, amelynek izzó intenzitásában azonban fokozatosan kigyulladt annak a panaszos, vádteli versnek egész nagy lázadó tüze. És valami robbanó, lázadó hevület volt abban a nagyszerű ünneplésben is, amit a váradi közönség akkor, a matiné végeztével rendezett Ady Endrének.”¹⁶²

Egyébként A Holnap Irodalmi Társaság hivatalos alakuló ülésére hónapokkal később, 1908. október 14-én került sor, s erről másnap a *Nagyvárad Napló* így tudósított:

„Nagyvárad új irodalmi társasága, a Holnap [...] tegnap este tartotta az Emke különtermében alakuló közgyűlését. [...] A közgyűlést este 9 órakor dr. Sarkadi Lajos kamarai titkár nyitotta meg. Jelen voltak mindazok, akik Nagyvárad modern irodalmi életében szerepet játszanak, akik megindították fél évvel ezelőtt a Holnap akcióját.”¹⁶³

A Holnap-antológiák

A Holnap megalakulása után többféleképpen szándékozott közönség elé lépni: irodalmi rendezvényekkel, közös antológiákkal, sőt egy alapítandó folyóirattal is.¹⁶⁴ Ugyanis „a holnap hét poétáján kívül” (Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) akkor már volt egy irodalmi potenciálja, amelyet írók, költők, lapszerkesztők, értelmiségiek alkottak: Antal Sándor, dr. Dénes Sándor, Berkovits René, Kollányi, Nagy Mihály, Wertheimstein Viktor, dr. György Ernő, Todor Manojlović („a szerb származású és európai látókörű poéta”), Hegedűs Nándor, dr. Kolbach Bertalan, Marton Manó, dr. Sarkadt Lajos, Szunyogh Barna, Franyó Zoltán, Horváth Henrik, Kotzó Jenő, Pelle János, Sebestyén Gyula, Pálos Endre, Kárpáti Aurél, Gyóni Géza, Szombati Szabó István, Udvardy

162 Manojlović: *Ady Endrével az elillant...* 721–735.

163 Péter I. Zoltán: *Ady Erdélyben*. Budapest, 2003, Noran Könyvkiadó, 117.

164 Emőd Tamás: Ady és a Holnap. *Pesti Napló*, 1936. március 8.

Ödön és mások.¹⁶⁵ Az irodalmi matinék mellett első megnyilatkozásuk egyike A Holnap első antológiájának megjelentetése volt 1908 őszén. A kötet 191 oldalon látott napvilágot Nagyváradon, Sonnenfeld Adolf nyomdájában, Antal Sándor szerkesztésében.¹⁶⁶ Vajda János emlékének szentelték, a könyvdíszeket pedig Honti Nándor rajzolta. A kötetben Honti hét kis portréja is szerepel az antológia szerzőiről, amelyek utóbb levelezőlapon is forgalomba kerültek.¹⁶⁷

A kötetben szereplő szerzőkről is Antal készített rövid életrajzi bevezetőket, illetve méltatásokat. Ady Endréről leszögezte, hogy „új ember és egyedülálló”, s hogy „hatalmas egyéniség”. Babits Mihályról megállapította hogy „fiatal, új költő és egyedül járó ember”, Balázs Béláról, hogy „nagyon sok üde értéket ad, nagy perspektívát mutat”, Dutka Ákosról azt írja, „sok zene van verseiben”, Emőd Tamásról, hogy „könnyen, biztosan versel”, Juhász Gyuláról leszögezi, „sohasem saját magát akarja kifejezni, csak szép verseket akar írni”, Miklós Jutka pedig értékelése szerint „maga az üdeség, az ismeretlen után vágyakozó, piros ifjúság”.¹⁶⁸

A kötet 1908 őszén jelent meg, s mint Lakatos István írta, országos sikerkönyv lett, noha, mint Schöpffin Aladár mondta, Adyn és Babbitson kívül „a többiek nem nagyon szerencsésen képviselték a modern hangot”.¹⁶⁹

165 Uo.

166 Hasonmás kiadása 1986-ban Téglás János szerkesztésében jelent meg Budapesten.

167 Uo. *Lásd még* Emőd: i. m.

168 *A Holnap. Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka versei.* Sajtó alá rendezte Antal Sándor. Budapest, 1908, Singer és Wolfner bizománya. *Lásd még* Téglás János szerk.: *A Holnap.* Hasonmás minikönyv. Budapest, 1986, Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet – Szikra Lapnyomda.

169 Uo. A Holnap antológia első kötetét Manojlović először 1908. március 27-én említi naplójegyzeteiben mondván, hogy a kötet korrektúrában van; április 26-án pedig újságolja, hogy – bizonyára kéziratban – olvasta a Holnap-kötetet. Antal Sándor előszavának datálása szerint 1908 májusában került nyomdába. Manojlović állítása szerint 1908 nyarán jelent meg, Emőd Tamás tanúsága szerint pedig 1908 szeptemberében hagyta el a nyomdát.

•

A nagyváradi zászlóbontás nagy lármát keltett a pesti konzervatív sajtóban: egymást érték a támadások. Manojlović szülővárosában, Nagybecskerekben pedig ugyanekkor joghallgatónk barátja, dr. Borsodi Lajos a *Torontál* című lapban teljesen más hangot üt meg a kötettel kapcsolatosan.

„Erről a hét poétáról mostanában az irodalmi fórumokon, főleg a magyar sajtóban sok szó esik, és tegyük hozzá: az új kötet körül való szokatlan kavarodás indokolt, mert vele és főleg Adyval a magyar tájakon új, a jövődőkbe világító lámpa gyulladt ki, és a sok semmibe vesző sóhaj és rímes színjáték között, mint szilárd gondolatoszlop emelkedik a magasba. Erről a kötetről – úgy sejtem – a jelenen túl, az eljövendő kultúra ragyogóbb napjaiban is fog beszélni a kritika, mert hosszú, hosszú idő után ez az első irodalmi jelenség, amely a múlt emlőitől elszakadva, biztos lépésekkel és emelt fővel akar a jövődők felé tartani.

Az új társaság vezére: Ady Endre. Erről a költőről fel kell jegyezni, hogy nagy idők során a félreismertek és kigúnyoltak fekete kenyerét ette, és gyűlöldi vad tömegében minden gúny és minden keserűség közepette épen és sértetlenül meg tudta óvni gazdag és sugaras lelkét, merész szárnyalásait, régi falakat döngető energiáját, kemény és értékes egyéniségét. [...] Verseibe magasra törő ormokat épít, amelyekről a gondolat, a sejtés és a színek tájaira csodás kilátás nyílik. Minden verse hosszan tovább cseng az olvasó lelkében és a végét jelentő utolsó pont a sejtelem határain rakódik le. Egyedül álló ember ő, senkinek a folytatása és minden erőlködés dacára őt sem folytatja senki. [...] Minden verse egy-egy mozaik egyénisége képéhez. Valaki, aki dalban megszüli – önmagát.

A kötet fölött feltétlenül Ady Endre uralkodik. Tömörebb, igazabb, erőteljesebb valamennyinél. Mint egy duhajkodó, szilaj Apolló ül a művészet szekerén, és biztos kézzel hajtja az érzések tüzes táltosait. Ez az út mintha biztosan vezetne a jövődők felé...

[...] Hogy a Holnap poétái elérik-e a holnapot: az idők titka. De hajójuk a kikötőből már útra kelt, és az új tájak felé hét elszánt ember, hét vakmerő poéta tart. Válgék valóra, amit Miklós Jutka egyik legszebb versében megír:

Vagyunk néhányan, magányos gályák.
Gőgös, dicsvágyó Columbus-hajók.
Keressük a földet. Az újat.
A nekünk valót.¹⁷⁰

Végül is jogos volt Borsodi Lajos kérdése, mert a hét holnapos poéta közül nem mindegyik váltotta be a hozzá fűzött reményt, nem mindegyik érte el a „holnapot”. Úgy tűnik, csak Ady, Babits és Juhász Gyula. És a többiek vajon kiállták-e az idő próbáját? Miklós Jutka később felhagyott a költészettel, neve teljesen feledésbe merült. Dutka Ákost is ma már inkább emlékiratairól tartják számon, mint poézisérről, Balázs Béla pedig végül is nem költőként, hanem filmesztétaként szerzett magának nevet. Mai szemmel nézve Lakatos István úgy értékeli, hogy „A Holnap fiataljai – függetlenül attól, hogy dilettánsoktól nagy költőkig mily tarka képet mutattak – jövőbelátó képességüket, minden új értéket szinte csalhatatlanul (és épp idejében!) felismerő érzékenységüket illetőleg vitathatatlan-mintaszerű csoportosulást alkottak. Ebben áll fő érdemük”.¹⁷¹

Egy évvel később – a közben megtörtént híres duk-duk-affér után, amely során Ady egyik cikkével magára haragította nagyváradi híveit, akik utóbb megbékéltek vele – Kollányi Boldizsár szerkesztésében, Budapesten megjelent az antológia második kötete, *A Holnap új versei*, amely immár 240 oldalon hozta a „hétmagyar” legújabb költeményeit,¹⁷² ami kötetnyi reagálást váltott ki az irodalmi közvéleményben, jót is, rosszat is. Ebben, Emőd Tamás fordításában, helyet kapott Manojlović *Falstaff halála* című verse is:

170 Borsodi Lajos: *A Holnap. Torontál*, 1908. szeptember 29.

171 Lakatos István: *A Holnap és utókora*. In Téglás János szerk.: *A Holnap*. Hasonmás minikönyv. Budapest, 1986, Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet – Szikra Lapnyomda, 251–272.

172 *A Holnap új versei. Második könyv*. Miklós Jutka ajánlásával. Budapest, 1909, Márkus S. könyvnyomdája. *Lásd még* Téglás János szerk.: *A Holnap új versei. Második könyv*. Hasonmás minikönyv. Utószó Lakatos István. Budapest, 1987, Ságvári Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet.

A rácson az ősz tar gallya zörög már –
„Zümm-zümm, Robin Hood szép zöld bekecse!”
Itthon maradunk ma, tilos vadat üzni,
Oly nyájas a tűzhely megbitt melege.

Már nyelvel és nyal-fal és enyeleg a láng:
„Hát elpazaroltad a puska porát?”
Hé csapláros asszony, lágyabb takaró kék,
Még elfagy a lábam, ha nyomba nem ad!

A lábam, a lábam, – duzzad bíz a vén csont –
„Hol van Robin Hood a te jó paripád?”
Nos – többet az erdőn se csörtetek átal...
A flaska se adja le már a borát.

Jó-jó az itóka, de jobb a fehérnép!
„Elkótyavetyéltem értök a dögöt”
Hej Dorka, hej Kätty, te fruska, te lusta,
Jaj nekem, az ördög már itt nyöszörög!

Lelkem fogadósne, egy szent atya kéne –
„Ej-haj Robin Hood mire nem vetemedsz?”
Csitt, csak szaporán... fizetek... arany is cseng...
Fenébe, ne nézd le te rest a nemest!

Úgy ám, nemes úr vagyok, hercegi testőr,
Zümm-zümm, becsapott a sok úri barát”
Bardolph te bitang! Korbácsot a gaznak!
Hívd izibe Harryt, ő jön legalább...

Kitette a szűröm? Titokba szeret még!
„Érzem-tudom, itt áll és nem retirál”
Hollá hol a csizmám, hollá hol a lajbim
Ma grófi vendégeket vár a király!

•

*Hadd hulljon a pénzmag, akárcsak a pelyva
„Zümm-zümm, Robin Hood jól érzi magát”
Egy kortyot elébb még, oszt jőjjön a búcsú,
Meghalok érted, te hősi barát!”¹⁷³*

A *Holnap* folyóirat kiadásából végül nem lett semmi, a társaság csak e két kötetet tehette le az olvasók asztalára.

„A *Holnap* elérte célját, és ezzel be is fejezte pályáját – írta visszaemlékezve nagyváradi fiatalságukra Juhász Gyula. – Mi volt A *Holnap* érdeme és jelentősége? Először is Ady Endrét először foglalta az új magyar líra keretébe, és ez a foglalat csak még jobban mutatta és emelte a legnagyobb magyar lírikus abszolút értékeit. De ezenkívül, A *Holnap* adta költészetünknek Babits Mihályt, és ez maga is irodalomtörténeti fontosságot adna e két kötetnek. A *Holnap* új olvasókat és híveket szerzett az új verseknek: divatba hozta a versolvasást. A magyar vidék megmutatta oroszzlánkörmeit, és Várad az irodalom decentralizálása körül több érdemet szerzett A *Holnap* révén, mint az összes többi magyar városok.”¹⁷⁴

Nyugat-matiné Nagyváradon

A következő említésre méltó esemény a nagyváradi Nyugat-matiné volt 1909. október 3-án délelőtt 11 órakor a Fekete Sasban. Ezen természetesen Manojlović is ott volt. A vendégek még előző este, október 2-án megérkeztek, a matinéra pedig egy átmulatott éjszaka után került sor. Manojlović naplójegyzeteiben olvassuk:

„1909. október 2. A pestiek: Ady, Hatvany, Kaffka Margit és Lengyel Menyhért a vasútállomásról Souperral a Sasban. Később a

173 *A Holnap új versei*. Második könyv. A könyvet a társaság megbízásából Kollányi Boldizsár állította össze. Budapest, 1909, Deutsch Zsigmond és Társa kiadása, 170–171.

174 Lakatos István: *A Holnap és utókora*. In Téglás János szerk.: *A Holnap*. Hasonmás minikönyv. Budapest, 1986, Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet – Szikra Lapnyomda, 251 – 272.

•

társasággal a Royalban meg a Bodegában. Végezetül Adyval és Franyóval hármásban még hajnal háromig dőzsöltünk. Képeslapot küldtem Taszilónak meg Faur T.-nek. Adyval és Franyóval meg Osváttal, Fenyő Miksával és Reinitzzel a vasútállomáson. Velük hajnal négyig ültem a Sas Kávéházban.”

A matiné napjáról pedig a következőket jegyezte fel:

„1909. október 3. Gyönyörű idő. 11-kor a matinén voltam. Hatvani felolvasása kiváló volt. Ady meg Reinitz elbűvölőek. Ebéd a Sasban. Utána együtt a kávéházban. Négykor az elutazókat kikísértük a vasútállomásra.”¹⁷⁵

E távirati stílusban megfogalmazott naplójegyzetek mellett azonban Manojlović egyik visszaemlékezésében bővebben is beszámol az eseményről:

„Várad különben akkor – 1909 őszén – egy új irodalmi szenzáció előtt állt: várta az első, ott a Körös partján valóban valahogy premiére-jellegű Nyugat-matinét, amely egyúttal mint az újonnan felépült pompás Fekete Sas-palota és szálloda felavató ünnepe is, október 3-án került sorra. A főszereplők természetesen itt is Ady és Reinitz voltak. De eljött velük Lengyel Menyhért is, és mint impozáns, hivatalos keret, a *Nyugat* egész szerkesztősége és direkcója, nevezetesen: Hatvany Lajos, Osvát Ernő és Fenyő Miksa. Este érkeztek Váradra, és mi csak éppen találkoztunk velük, és röviden üdvözölhettük őket ott a Fekete Sasban. Elmentek rögtön mindannyian vacsorázni, magukkal vivén természetesen Adyt is –, aki elmenőben azonban még odasúghatta Nagy Miskának, hogy ő vacsora után igyekszik majd kiszabadulni a pesti társaságból, és fölkeres majd minket a Bodegában. Tizenegy óra körül tényleg meg is jelent ott az intim kis extra-szobában, ahol Juhász és én már vártuk őt. Dutka, Nagy Miska, Emőd és Hegedűs Nándor csak később jöttek oda.

175 *Lásd* Manojlović naplójegyzeteit.

•

Ady, ahogy leült és megrendelte a bort, tundtunkra adta, hogy ő most visszavonul majd ahhoz a kis sarokasztalhoz (reá mutatott) ott hátul, mert meg kell írnia még egy verset, amit holnap fel akar olvasni a matinén, és mi csak ne zavartassuk magunkat, mint ahogy ő sem zavartatja magát velünk, és várjuk meg türelmesen, ő egy fél óra alatt elkészül a munkájával. És el is készült vele pontosan. A vers ideája, egész menete és melódiája úgy nagyjában persze már megvolt a fejében, csakhogy éppen még le kellett vagy meg kellett írni –, ami mindenesetre még így is nem mindennapi erőpróbát jelentett, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a szóban forgó vers az a borongósan vizionárius és szenvedélyes *Hiába hideg a Hold* volt. Egy pár kutyanyelvre volt írva ceruzával, Ady ismert tiszta, kerekded írásával –, amelyről ő ott mindjárt fel is olvasta nekünk, bizonyos halk, nem egészen eltompított megindultsággal. Így Juhász és én szinte láttuk megszületni és elsőként hallottuk és olvastuk még ott frissiben ezt a nagy, mély vallomású Léda-verset.

Nem mertünk, nem tudtunk akkor semmi megjegyzést tenni vagy bókokat mondani neki; csak hallgatagon olvastunk, böngészgettük a ceruzairásos sárgás »kutyanyelveket«, amelyek ott feküdtek előttünk az asztalon, a borospoharak között –, de ebben a talán félszeg elnémulásunkban éreztük, észrevettük, hogy Ady mosolyogva, elégedetten leolvasta arcunkról azt, amit nem tudtunk élőszóval kifejezni. – Később, hazamenet Juhással, miután már jó darabig hallgatagon róttuk utunkat, Juhász hirtelen megszakította a csendet azzal a félig tréfás, félig meghatott, gyerekesen büszke-boldog észrevétellel, hogy: »Láttuk Adyt költeni.«

Másnap délelőtt – gyönyörű verőfényes őszi nap volt – a Fekete Sasban ünnepélyesen és teljes sikerrel zajlott le a Nyugat-matiné. A Váradon akkor először fellépő pesti vendégek közül a legnagyobb érdeklődéssel Lengyel Menyhértet várták, aki csak nemrég bevégezett, szenzációsnak hirdetett új drámájának, a *Tájfúnak* egy részletével szerepelt a műsoron. Lengyel azonban meglehetősen egyhangúan, szárazon és vontatottan olvasott, úgy, hogy a közönség nagy részén nem is hallotta jól, aminek következtében aztán a *Tájfún* akkor nem érte el az előrelátott nagy sikert. Ez ismét csak Ady és Reinitz osztályrésze volt. Zúgó, tomboló tapsviharak között

recitáltak, énekelték igéző verseiket és dalaikat, végleg meghódítván a legelitebb váradi közönséget; Reinitz már mint valóban szenzációs »újdonság« is, Ady pedig éppen ellenkezőleg, mivel ő már régen nem volt itt »új«, mivel őt Váradon már régóta ismerték és szerették. Csak szerelmi verseket olvasott fel akkor – a váradi dámák tiszteletére, akik, mint még az éjjel ott a Bodegában tréfásan elárulta nekünk: »csak azokat szeretik hallgatni«. A *Hiába hideg* a *Hold* mindenesetre legmélyebben hatotta meg a hölgyeket – és igazán nem csak a hölgyeket. Volt, van ebben a bizarr elégiában valami nemes, byroni fellengősség, ami ellenállhatatlanul elragad nőt is, férfit is egyaránt. Mi ott Juhász Gyulával még úgy egész különösen is élveztük Ady sikerének ezt a tetőpontját, mintha nekünk is lett volna érdemünk benne.¹⁷⁶

Az 1909. október 2-ai eseményekről Franyó Zoltán is vallott.¹⁷⁷ Szerinte „Adynak már elege volt a soktagú társaságból, és már vacsora közben minduntalan unszolta Emőd Tamást, hogy szökjünk meg ezektől, akik úgyis boriszonyban szenvednek, de Juhász Gyulával, Manojlovits Tódorral meg Emőd Tamással együtt menjünk le a Pollák-bodegába. Neki ugyanis verset kell írnia, és ilyenkor csak néhány jó barátot tűr meg maga mellett.”¹⁷⁸

A temesvári Nyugat-matiné

1909. október 13-án került sor a *Nyugat* temesvári matinéjára, amelyen Manojlović úgyszintén részt vett.¹⁷⁹ Ennek előkészítésében és szervezésében – Franyó Zoltán visszaemlékezése szerint – nagy szerepe volt Manojlovićnak, aki akkortájt felváltva néhány hónapot hol Temesvárott, hol Nagyváradon töltött vállalva az összekötő diplomata szerepét a temesvári Dél írócsoport és a váradi holnaposok között.¹⁸⁰ A

176 Manojlović: *Ady Endrével az elillant...* 721–735.

177 Péter I.: i. m. 131.

178 Uo.

179 Franyó: i. m.

180 Uo.

temesvári matinét, amelyen Manojlović is ott volt Adyval meg a nyugatosokkal egyetemben, egyik írásában Franyó Zoltán idézte fel.

„Emlékezetem könyvében lapozom. Hadd idézzem fel 1909 októberének azt az estéjét, amelyen Ady Temesvárra érkezett, hogy másnap délelőtt a Koronaherceg Szálló nagytermében tartandó Nyugat-matinén felolvasson. [...] Manojlović Tódorral, az Ady-versek szerb nemzetiségű, de magyar irodalmi műveltségű rajongójával vártuk az állomáson, és miközben a konflis bedöcögött velünk a Belvárosba, Ady tíz év előtti nincstelen telének diákos csínjeit emlegette. Elmondotta, milyen szomorú volt az a tél, milyen nyomorúságos az a karácsony, mikor a temesvári ítéletábla nyolcvankrajcárosapidíjával táplálta a *Végtelenre* éhes költőt.

Ady megérkezése után a Koronaherceg Szálló portásánál adta le poggyászát, sebtiben odafirkantotta a bejelentőlapra: »Ady Endre író«, és máris »robogtunk« a rozzant egylovas szekéren a régi vendéglő felé, melynek ablakán jó egynéhány hajnalon dalos kedvvel kopogtatott az *ős Kaján*.

Arany Ökör. Ósdi borozó. A kapu felett hódolattal csikordult meg a bádoggégér az őszi fényben, bent, a füstös belső szobában ünnepélyesen várta törzsvendégét a sarokasztal. Ady, mint versírás közben majdnem mindig, sűrű kortyokkal öntözgette ihletét, de alig félóra múlva feje fáradtan félrebillent, hüvelyknyi plajbászát zsakettje zsebébe dugta, és az asztalon ott feküdt a kész vers.

Délelőtt kilenc órára tűztük ki a matiné kezdetét. A hajnali gyorssal megjött a többi pesti vendég is: Osvát Ernő, Fenyő Miksa, Kéri Pál és Reinitz Béla, az Ady-dalok igrice, aki itt Temesváron adta elő legelőször nyilvánosan vagy kéttucatnyi Ady-vershez írt dalaik közül a legszebbeket. Már fél tizenegy elmúlt, és mi Fenyő Miksával alig bírtuk Adyt kicsalogatni a szállodai ágyból. Sört kért, és kétségbeesetten igyekezett zengővé varázsolni rekedt hangját, mely az ital és álmatlanság miatt még rekedtebben csikorgott, mint rendesen. Fáradtan, dideregve ment be a terembe, de amikor a dobogóra lépett, és fejét jobb kezére támasztva olvasni kezdte egyik megrendítő prózai vallomását, hangja egyszeriben megszépült. Szavaiba beleborzongott a terem, és a sorjában fel-

•
olvasott újabb és újabb versek végrímei már a lelkesedés lázában szikráztak fel. *Ady győzött!* Sok kíváncsi hitetlent és jó néhány ellenséget hódított meg: csúfondáros nyárszolgárokot, vihogó véneket és értetlenül feszező fruskákat ölelt a szívébe.

Ady előkészítette a lelkeket úgy, hogy a Reinitz Bélának már csak egy-két akkordjába került, csak néhány dalát kellett elénekelnie, hogy könnyes boldogan, meghatottan, legyőzötten verődjenek össze a tenyerek.

Matiné után egy emlékezetes kis jelenet a déli korzón... Ady barátai társaságában sétált a Jenő herceg tér felé, amikor pár lépés távolságra szembejött vele Szabolcska Mihály, aki akkor már jó néhány paródiát írt Vad-Ady Endre aláírással, és feltétlenül tudott arról is, hogy Ady Endre aznap felolvasott a *Nyugat* matinéjén. Odasúgtam Adynak, hogy ez a magas, testes férfi, aki éppen szembejön: – Szabolcska Mihály. Mikor egymás mellé kerültek, egy pillanatra farkasszemet néztek. Vajon mi volt a kíváncsi, ellenséges pillantásoknak ez a véletlen találkozása? Talán két világ mérte össze az erejét? Nem. A zseni megnézte a féltékeny Bega-parti dalnokot, akit mégis az ő verse tett halhatatlanná: az *Üzenet Költőcske Mihálynak*.¹⁸¹

A Holnap aradi bemutatkozása

A *Holnap* irodalmi rendezvényeinek egyikén, a holnaposok aradi estjén, 1909. november 11-én Adyékkel együtt Manojlović is fellépett. Ez az epizód is szép emlékében maradt.

„[1908] nyarán megjelent végre a várva várt első A Holnap-antológia is, amely külön meglepetésként, szenzációként a mindaddig teljesen ismeretlen Babits Mihály verseit is tartalmazta. Ezek a mind formailag, mind tartalmilag is annyira egyéni és merész költemények friss vörös posztóként hatottak az ellenséges táborra, különösen annak orfeumban nevelkedett ifjú parodistáira és rossz viccelőire, akik nagy hűhóval erre a »legújabb esztelenségre« ve-

tették magukat, pillanatnyilag szinte megfélemlítve Adyról meg a többi holnaposról. A redakció főkolompói persze nem estek ebbe a naiv taktikai hibába; ők nagyon is jól tudták, hogy honnan és kiből sugárzik az igazi, a legveszedelmesebb forradalmi erő – és ezért továbbra is elsősorban Adyt ütötték, vágták, a többi holnapos költőt pedig csak úgy mellette és melleleg, csak mint Adynak többékevésbé jelentéktelen »csatlósát« vagy, finomabb ravaszkodással, részben mint valami Ady által félrevezetett és esetleg a jó útra még visszatéríthető báránycákát. Egyszóval: A Holnap megalakulásával az Ady-ellenes hajsza határozottan erősbödött, nagyobb méreteket öltött, zajosabb, brutálisabb és egyúttal szervezettebb is lett. Végeredményben azonban mindez csak Ady és az egész új mozgalom sikerét szolgálta. Az erősödő ellenséggel szemben ugyanis a barátok száma is állandóan növekedett. [...]

Ady és a »holnaposok« divatba hozták az irodalmi matinékat, amelyekkel abban az időben aztán sokszor is vendégszerepeltek különböző városokban, mindig őszinte nagy sikereket aratván. Egy ilyen matinén – Aradon, – szerény magam is részt vettem – és így ott hallhattam első ízben Reinitz Bélát. Elsőrendű művészi – és emberi – élmény is volt hallgatni, de csak nézni is azt a tömzsi termetű, nagy fejű, de olyan meghatóan, gyerekesen naiv szemű, hű tekintetű nagydarab embert, aki már kifényesedett fekete zakettjében ott ült a zongora mellett és vadul verve, »tépve, cibálva« azt a »bolond hangszert«, extatikusan (és komoly lefordulási veszéllyel a székről), hátradőlve nemcsak fejével, hanem egész felső testével is, valami hökkentő szenvedéllyel harsogta, rivallta, zokogta gyönyörű Ady-dalait. Hatalmas mély baritonja, igaz, rekedtes volt, de ő mégis ki tudott vele hozni mindent, amit csak akart, kezdve a leghevesebben dörgő, felhördülő drámai akcentusoktól a leghalibabb, legfinomabb rezgésű pianissimóig. A zeneszerző Reinitz mindenesetre valami egészen kivételes, szinte boszorkányos hűséggel és közvetlenséggel transzponálta az Ady-verseket teljes érzelmi és hangulatskáláikkal együtt zenébe, énekbe, melódiába: de az előadóművész Reinitz azután még sokkal boszorkányosabban tudta ezeket a transzpozíciókat megszólaltatni és tolmácsolni. Ami persze nem jelenti azt, hogy ezek a dalok – amint azt bizonyos

szigorú zenekritikusok fölényesen leszögezték – csakis az ő sajátos, szenzációs előadásmódjának köszönhetőek óriási sikerüket. Lehet, sőt biztos, hogy teszem *A Zozó levele*, *Kató a misén*, *Ének a porban*, *Egyedül a tengerrel* vagy – különösen! – az a csodás *Új Vizeken járok* tényleg csak az alkotójuk interpretációjában ragyogtak fel teljes fényükben; de ugyanolyan biztos az is, hogy ezek a kompozíciók már pusztán mint olyanok és magukba véve is szilárdan megállják a helyüket.

Ady szerette Reinitzot, aki őt viszont imádta, isteníttette. Ha azonban együtt voltak, szakadatlanul csak veszekedtek, persze tréfásan, mókásan. Ady szerette »felhúzni« az érzékeny, izgága Reinitzot, aki minduntalan megsértődött, felfortyant, protestált hevesen; amire Ady aztán annál hidegebb és kegyetlenebb iróniával felelt neki, és a legnyugodtabb, legbékésebb hangon, mintegy csitítatóan, a legnagyobb gorombaságokat vagdosta a fejéhez. Amíg végre Adynak valami komikusan fenyegető vagy már le is sújtó megjegyzésére mind a ketten hirtelen elnevettek magukat és – legalább pár percre – helyre állt megint a béke. Sose láttam Adyt olyan friss, szinte diákosan vidám, tréfás jókedvében, mint akkor ott Aradon, ahol persze megvolt az ehhez szükséges atmoszféra is: az a forró, ujjongó hangulat, amely csak valami igaz nagy siker után, őszintén velünk örvendező, újonnan szerzett barátok körében valósulhat meg. A mi aradi matinénk pedig tényleg nagyszerű, szünni nem akaró tapsviharoktól kísért sikert aratott, és aradi vendéglátóink – újságírók, poéták, művészek – valóban már az első pillanatoktól kezdve régi jó barátokként fogadtak bennünket és szorgoskodtak körülöttünk. Ellenkezést nem tűrő marasztalásukra meg is kellett hosszabbítanunk aradi tartózkodásunkat másnap délutánig, amikor aztán a legszívélyesebben elbúcsúztatva útra keltünk végre, Ady Budapest, a többiek vissza, Várad felé. Az irodalmi matinék beváltak, mint kitűnő propaganda-eszközök: a nagyobb vidéki városokban rohamosan terjesztették Ady és *A Holnap* népszerűségét, mint viszont Pesten a szintén abban az időben megkezdett Nyugat-matinék nagy sikerét mindenekelőtt Ady, Babits és Reinitz biztosította.¹⁸²

•

A holnaposok aradi felolvasóestjére, illetve az Ady-estre 1909. november 11-én 18 órakor került sor a Fehér Keresztben. Manojlović szűkszavú naplójegyzeteiben csak ennyit ír róla: „Hatkor végre a felolvasóest következett. Ady költeményei meg Reinitz szerzeményei gyönyörűek. Szép siker.”¹⁸³ Lássuk azonban, hogyan számolt be erről az aradi *Függetlenség*:

„Az Ady estély. »A Holnap« tagjai Aradon. Szürke, sablonos riportot kellene írunk egy estélyről, amely ma esett meg a Fehér Kereszt-szálló dísztermében. Az estély-riportok rubrikáit szárazon ki kellene töltenünk és ezzel elvégeznők a krónikás munkáját, aki nem lát, aki nem láthat a dolgok mögé, aki csak az események gépies egymásutánját regisztrálja.

Ma azonban, – egy felolvasó estély keretében – történt valami Aradon. Valami új, valami szokatlan, rendkívüli, ami olyan ritkán esik meg a mi, eseményekben koldus városunkban.

Ami történt, azt lakonikus rövidséggel fejezi ki ez a tartalmas név: Ady Endre.

Ady Endre Aradon!

A nagyváradi »holnaposok« rendezte Ady-estélynek főérdekessége, szenzációja Ady Endre volt. Azok a kevesen, – mert még kevesen vannak – akik értik, tudják: kik a holnaposok és kiváltképp: kicsoda Ady Endre, úgy érezték, hogy Arad városának ünnepnapja ez a csütörtök.

Nem tagadjuk: kevesen vannak még a kiválasztottak, s ezt megmutatta ez az estély, amelynek elég szép számú közönsége nagyobbára lelkes, minden szép iránt érdeklődő ifjúságból tellett ki, míg az üres trükkökkel spékelt »zsúrok«-on tetszelgő hölgyközönséget csak azok képviselték, akikben az igazán intelligens, komoly öntudatos nőt becsülhetjük.

Nem panaszképpen mondjuk ezeket, hiszen jól tudjuk, hogy mindennek, ami új, aminek érvényesülése rombolással, megszokott bálványok ledöntésével jár, ez a sorsa, de bizonyosak vagyunk, hogy

183 Lásd Manojlović naplójegyzeteit.

ez az új végre itt is győzedelmeskedni fog, aminek zálogát láttuk a mai felolvasó estély lelkesedésében, forró hangulatában.

Manojlovich Tivadar vezette be az estélyt, színesen, érdekesen ismertette azt a harcot, amelyet ennek az alapszabályok nélkül, teljesen szabadon működő társaságnak, A Holnap-nak kellett és kell még ma is megvívnia a tudatlansággal, az elfogultsággal. Szólott a Rákosi Jenők és mások támadásairól, amelyekben különösen Ady Endrének volt része, s azzal fejezte be tartalmas felolvasását, hogy a vidéki közönség szeretete, megértése segíti diadalra az ifjú gárda zászlaját.

A figyelemmel hallgatott előadásnak szép hatása volt, s a felolvasót lelkesen tapsolták.

Emőd Tamás verseket olvasott fel. A holnaposok legkiválóbbjainak, Babits Mihálynak, Dutka Ákosnak és Juhász Gyulának egy-egy hatásos verse után Emőd saját verseiből mondott el néhányat olyan melegséggel, közvetlenséggel, amilyenben a felolvasó asztalok felől csak ritkán van részünk.

A zseniális fiatal poétát hosszan tapsolták.

Most következett Reinitz Béla dr., aki az Ady-versekre írt dalait énekelte, önmagát kísérve. Már az első dal: *Új Vizeken járok*, megkapta a közönség sajtáságos, szokatlan hangulatát, s az előadó temperamentuma csakhamar magával ragadta a hallgatókat, akik a következő daloknál – *A Tisza-parton, Lelkek a pányván, Páris, az én Bakonyom, A magyar vigasság* – valósággal rabjaivá lettek annak a különös tónusnak s az előadási modornak, amellyel Reinitz Béla dr. elsőnek szólott a magyar közönséghez.

Zúgó tapsviharral jutalmazták az új dalok, a jövő dalainak nagymesterét.

Franyó Zoltán, a mi jó ismerősünk, aradi emlékeket olvasott föl ezután, s mert kedves volt, amit mondott és szimpatikus az előadása, igen szép sikere volt.

Egy pillanatnyi csönd, aztán valóságos, percekig tartó tapsvihar. Ady Endre megjelent a dobogón. Amint végre a tenyerek megszűnnek működni, lélegzetfojtva figyel mindenki.

És Ady Endre olvas. Nem verset, mint ahogy várták, hanem prózát.

Aztán jöttek a versek. Öt gyönyörű költeményét olvasta föl Ady Endre, az új szellem csodahangú képviselője (*Kisvárosok őszi vasárnapjai*, *Kocsi-út az éjszakában*, *Így éltünk vítézmódra* [Bujdosó kuruc rigmusa], *Szeretném, ha szeretnének* [Sem utódja, sem boldog őse...], *Ne bocsáss reám bánaságot* [Ne sújts bánasággal]), de a lelkes, megértő közönség még mindig hallani akarta őt, s Ady *Az ágyam hívogat* című, gyönyörű versének elmondásával hálálta meg az őszinte, meleg lelkesedést, a zúgó tapsokat.

Aztán jött Ady lelkének rokona, Reinitz dr. következett, s amit a *Halálvirág: a Csók, Én régi mátkám, A Léda szíve, Ének a porban, Léda a hajón* és a *Héja-nász az avaron* című dalokat elénekelte, a közönség tapsolt, ünnepelte a szerzőt és előadót egyaránt, de senki a helyét el nem hagyta.

Pedig a szépen sikerült estélynek ez volt az utolsó száma. Franyó Zoltán jelezte ezt néhány szóval, s csak ekkor mozdult meg és szokatlanul szép emlékekkel távozott a közönség.

Ady Endre és A Holnap teljesen meg lehetnek elégedve a sikerrel. És nem biztatás csupán, ha azt mondjuk, hogy bár minden nemes ügy a kezdet kezdetén ilyen sikereket tudna felmutatni. Akkor bizonyos, hogy a nagy, szép dolgoknak általánosság tétele nem volna olyan emberfölötti munka, mint amilyen ma.”¹⁸⁴

Az est alkalmából az aradi *Függetlenség* közölte Ady *Kocsi-út az éjszakában* című versét, valamint Manojlović bevezető előadását *A Holnapról, lényege, céljai* címmel.¹⁸⁵

„Most január havában lesz két éve, hogy megalakult ez a mi Holnapunk. Tervezetlen, hirtelenül, szinte diákos nekilendüléssel fogant és született meg az eszme, de épkezésláb és jó tudóval született, úgy,

184 Anonim: Az Ady-estély. A „Holnap” tagjai Aradon. *Függetlenség*, 1909. november 12.

185 Ady Endre: *Kocsi-út az éjszakában*. *Függetlenség*, 1909. november 12. A lap a verset az alábbi magyarázattal hozta: „Felolvasta a szerző ma, a Fehér Keresztben tartott Ady-estélyen.”; Manojlovitch Theodor: *A Holnapról, lényege, céljai*. *Függetlenség*, 1909. november 12. Ugyanezt a szövegét lásd Manojlovitch Theodor: *A Holnapról. Független Magyarország*, 1909. november 21.

•

hogy vígan nekivághatott az életnek, amelyben van keresnivalója, sőt tán adnivalója is. Azon a szép mozgalmas télen, amikor Ady Endre *Vér és aranya* elragadott, lángralobbantott mindent, ami intellektuális és fogékony egy kicsit a költészet iránt ebben az országban, – azon az emlékezetesen télen összeállt Váradon hét fiatal poéta meg egy pár becsületes műbarát, akik valahogy megéreztek hogy egy irodalmi, vagy legalább lírai reneszánsz vajúdik Magyarországon – és egy nagyon határozatlan körvonalú, majdnem szervezetnélküli társulattá tömörültek össze, avval a céllal, hogy majd »művelik és terjesztik a modern irodalmat és művészetet«. Ez volt az egész program eredetileg. Akármelyik vidéki kis dalárda se kezdi sokkal szerényebben. De erre valami alig remélt, valami váratlan történt. Megmozdultak az országban, megmozdultak mindenhol, ahol olvasnak, ahol verset írnak vagy irodalmat csinálnak (mert nemcsak Pesten csinálnak irodalmat!), és bizonyos feszültséggel, sőt idegességgel kezdtek Várad felé figyelni. Lelkes buzdítás, üdvörlalgás, szép meleg baráti szózat meg gögös elutasítás, alacsony gúny és durva szitok repült felénk tarka összevisszaságban, mint napsugár és zivatar – utóbbiból igazán sokkal több jutott ki – de nem baj, megszoktuk hamar és megtanultuk, hogy harcra születünk, harcolnunk kell, mint mindenkinek Magyarországon, aki valami becsületeset akar.

Sejtésünk, hogy egy irodalmi és kulturális újjáébredés korába léptünk, igazolódott. És ez a legnagyobb diadalunk. [...]

A Holnap-társaság keletkezése nem véletlen, nem önkényes, nem kezdő ok, hanem szükségszerű, elkerülhetetlen következménye valaminek, ami már régen indult, régen dolgozott – csak hogy éppen még láthatatlanul, rejtve. Bizonyítja ezt legjobban a gyorsaság, mellyel a Holnap név barát és ellenség előtt fogalommá lett, erősen körvonalazott, határozott és tömörtartalmú fogalommá, amely szabatosan, félreérthetetlenül jelöl egy bizonyos irodalmi irányt – sőt némelykor még többet is.

A Holnap nevet adott valaminek, egy igyekezetnek, egy iránynak, amely már előtte megvolt s aminek éppen csak név, csak zászló kellett. Ebben rejlik erőssége és fontossága. A Holnap nem »irodalmi társaság«, mint amilyenek a fővárosban meg a vidéken is

több helyen léteznek, szervezettel, munkarenddel, alapszabályokkal – meg copffal. Eme szép és üdvös dolgok egyikével sem rendelkezik. Végtelenül szabad, szabálytalan és individuális, erősen ellensége minden akol és pástor – rendszernek. [...] És a Holnap mindezen platonizmusa, mindezen furcsasága mellett él és erősödik. És ez csakis úgy érthető, hogy az ami e név alatt lappang, sokkal több, erősebb, kérlelhetetlenebb valami, mint hazánk minden irodalmi köre és üzlete összesen és egyenként.

Az – egyelőre csak irodalmilag – ébredező fiatal Magyarországnak, a kultúrszomjas, nyugatvágyó, intellektuális Magyarország, a legújabb, a legfiatalabb Magyarország szól itten először hangosan és szokatlanul. Már nem a váradi hétről meg közeli barátainkról, hanem egy egészen új, friss, nálunk fiatalabb generációról beszélek, amely még nem lépett ki a porondra, de amely már megvan, és fegyveresen várja az előtörés pillanatát. Mi csak kiejtettük, kimondtuk azt, ami az ő lényegük, ami öntudatlanul él bennük, kifejeztük azt, ami a mi vágyunk, de az ő teljesedésük és igazuk. Innen a nagy visszhang, mely igénkre felelt, – a fiatalok helyeslése az! – innen a tehetetlen düh az öregek részéről, – a lejártak, az elveszettek dühe ez. Mert le fognak győzteni, – ha nem is általunk. De a győzők édes rokonaink, öcséink lesznek.

Egy nagy kulturális reneszánsz vajúdik Magyarországon, amely mint a múltban is már többször megtörtént, egy irodalmi föllendülésben vagy forradalomban nyilvánul eleinte (ezért ünnepelték sok poétánkat régen mint népébresztőket stb.), hogy azután tovább terjedjen mindig szélesebb, mindig általános emberibb mederben.

A mostani fiatal generáció is, amely megcsömörlött attól a kulturális pangástól és társadalmi tisztátalanságtól, amelybe sovinszta kufárok, önző kasztvezérek és egyéb sötétítő és sarlatánok sodorták az országot, a mostani fiatalok is jó régi magyar szokás szerint az irodalom mezején kezdték meg a harcot. [...]

Jöttek ellenünk mindenféle fegyverrel. [...] Kuriózumként fel kell hoznom a *Budapesti Hírlap* két felejthetetlenül komikus kritikáját, melyekkel a két Holnap-kötetet igyekezett lesújtani. Az egyik igen ötletesen egypár örültekről szóló és a boldogult »Urambátyám« régebbi évfolyamaiban felfedezhető, de azokon

túl is körülbelül Aba Sámuel koráig visszavezethető adomával kezdődik, hogy aztán innen merészen és hegyesen Babits Mihályra meg Ady Endrére csapjon át. [...]

Ilyen ellen az ember nem ránt kardot. Szólni is alig szólunk hozzájuk.

Szavainkat a művelt magyar közönséghez intézzük, ahhoz a halk, előkelő kisebbséghez, amely távol marad a vásári lármától és a különös, a csodás szépet keresi, a tiszta műélvezetet áhítja. Ezekhez akarnak közeledni a Holnap költői, ezekhez akarnak dalolni és a tömeg előtt érthetetlen magasabb szépségeket revellálni.

A kiválasztottakat, a legfinomabbakat, az igazi intellektueleket meghódítani, ez első és legmagasabb ambíciónk.

Megértőket, együttérzőket indultunk el keresni hazánkban. Bízunk benne, hogy megtaláljuk őket. [...] Az irodalmi újjászületés a vidékről indult, a vidéken is kell győzedelmeskednie.¹⁸⁶

Manojlovićnak a holnaposokkal való fellépéséről az aradi Fehér Kereszt nagytermében Károly Sándor is megemlékezett egyik cikkében:

„Csütörtöki napra esett a holnaposok bemutatkozása. [...] Kevesen voltak. [...] A hatalmas teremben jobbára fiatalembereket, diákokat, munkásokat, tanárokat, újságírókat, festőművészeket meg néhány kávéházi törzsasztali embert láttam, legtöbbször látásból ismertem. Hallottam, amint egyesek csalódottan mondták egymásnak, hogy Babits Mihály, Dutka Ákos és Balázs Béla nem jöttek el. Először egy fiatalember lépett az emelvényre, azt mondták körülöttem, hogy Manojlovićs Tivadar a neve, szerb, de magyarul és németül is ír. Bejelentette, hogy előadásának címe: A Holnap lényege és célja.

– Április havában volt egy éve, hogy megalakult ez a mi Holnapunk – mondta Manojlovićs. Komolyan és értelmesen keresték mondatai a közönséghez vivő utat.¹⁸⁷

186 Uo.

187 Károly Sándor: „Így éltünk vitézmódra.” *Utunk*, 1969. 4. sz. 9.

•

Az aradi estről fennmaradt még egy dokumentum. Az az aradi képes levelezőlap, amelyet 1909. november 12-én küldtek – Adyval együtt – Nagybecskerekre Manojlović nővérének, „Putits Verica úrléánynak”, a Szerb templom utcai Živanović-féle házba.¹⁸⁸ A lap szövege a következő:

„Grüss von Arader Holnap-Vorlesungsabend. (Eine erlesene Karte!!!) Kuss! (nicht Kusch, sondern Kusz)

Todos,

Hódolattal kézcsókolja: Franyó Zoltán,

Üdvözlettel: Emőd Tamás

Ady Endre

Mohai

Vermes Ernő

Tibor Ernő

Janovich

Horovitz

Dr. Roth Ottó

d. Szana.”¹⁸⁹

Másnap, 1909. november 12-én Manojlović – naplójegyzeteinek tanúsága szerint – Adyékkel együtt utazott el Aradról. Békéscsabáig kíserte el őket: „Négykor végre Adyval, Reinitzzel meg Emőddel elutaztam. Rott. O. és Franyó kísértek ki bennünket. Békéscsabáig Adyval és Reinitzzel izgalmas társalgás. Háromnegyed kilenckor újra Nagyváradon voltam.”¹⁹⁰

188 *Lásd* a szerző tulajdonában.

189 Uo. *Lásd még* Németh Ferenc: „Üdvözlettel: Ady Endre”. *Hid*, 2002. 7. sz. 947–948.

Újabbán előkerült még egy (1908. február 29-ei, nagyváradai keltezésű) képes levelezőlap Ady, Manojlović és több holnapos aláírásával. A lapot annak idején Vág Sándor nagyváradai tanár íratta alá az Emkében a víg társaság tagjaival [online]. http://www.hunbook.hu/news_printable.php?id=138

190 *Lásd* Manojlović naplójegyzeteit.

•

Az elmondottakkal kapcsolatosan felmerül a kérdés: hogyan határozhatjuk meg Manojlović szerepét a holnaposok körében? Hiszen ott volt ő már az alakuló ülésen,¹⁹¹ és 1910 tavaszáig együtt volt velük ténylegesen is, Aradon személyesen részt vett az estjükön, versfordításaival népszerűsítette őket a német olvasóközönség körében, cikkeiben propagálta célkitűzéseiket, harcolt értük. Mégis, ha minősíteniünk kellene, akkor megállapíthatnánk, hogy Manojlović szerepe nem állt a Holnap-mozgalom első síkjában. Mint Aleksandar Tišma mondja, „Manojlović mégiscsak szerb volt, és Juhász Gyula feljegyzéseiből értesülünk, hogy heves, sértődött szerb is tudott lenni, aki németül írt verseket; már akkor kitűnő ismerője lévén Baudelaire-nek, Rimbaud-nak, Laforgues-nak – akiket a többi holnapos csodált ugyan, de eredetiben csak ő olvasott –, ez a körülmény egy kivételes erudita és önzetlen pártfogó szerepét biztosította neki a nagyváradi körben. [...] Manojlović akkor még nem lelt magára, és bár szívvel-lélekkel támogatta a magyar modernista költők mozgalmát, ezt inkább az emberek, az irodalmi sürgés-forgás, a viták, a szép és fiatalos dolgok kedvéért tette, mint szükségből, saját műve építésének kényszeréből”.¹⁹²

Vujicsics D. Sztoján egyik helyen úgy vélekedik róla, hogy „bár A Holnapban nem publikált, Manojlović a tubarózsás »Holnaposok« társaságának lelkes híve volt”.¹⁹³

A temesvári Dél csoport tagjaként

Nem sokkal a Holnap nagyváradi zászlóbontása után, 1908 szeptemberében Franyó Zoltán és Todor Manojlović kezdeményezésére Temesvárott megalakult a Dél írócsoport, amely szintén Ady jegyében

191 Annak meghívója fennmaradt a nagybecskereki Manojlović-hagyatékban. Az 1908. március 25-ei keltezésű meghívó címzése: „Manojlovićs joghallgató úrnak, Emke kh.” Szövege pedig az alábbi: „Igen tisztelt Uram, / a tervezett új irodalmi társaság előkészítésének ügyében vasárnap este 9. ó. után lakásomon megbeszélésre jövünk össze, melyre szívesen látja kész híve dr. Berkovits René. Pével-u. 16. Külön csengő a kapunál jobbra.”

192 Tišma: i. m.

193 Vujicsics: *Elilliant évek...* 13.

gyűjtötte egybe a fiatal írókat és költőket.¹⁹⁴ Franyó Zoltán írja egyik emlékező prózájában:

„...kevéssel A Holnap nagyváradi zászlóbontása után, 1908 őszén, Temesváron is megalakul a Dél nevű írócsoport, amelynek fiatal tanárok és írók, lapszerkesztők voltak a tagjai. Irodalmi matinékon tartottunk felolvasásokat, vitaestéket rendeztünk, és a *Temesvári Hírlapban*, ebben a haladó szellemű polgári napilapban szenvedélyes cikkekben támadtuk az irodalom konzervatívjait, a »vén rozmárokat«. Haladó szellemű polgári egyesületekben – mint a magánalkalmazottak vagy főiskolai diákok egyesülete – több ízben tartottunk előadásokat az új magyar irodalomról és természetesen Adyról”.¹⁹⁵

Ennek a tömörülésnek Todor Manojlović is tagja volt, és gyakran ingázott Nagyvárad és Temesvár között. A temesvári Koronaherceg Szállóban a hajnalig tartó irodalmi viták egyik legszenvedélyesebb harcosa, valamint a Dél csoport egyik legaktívabb tagja. Ő volt az, aki a nagyváradi Holnap és a temesvári Dél között biztosította a rendszeres személyes kapcsolatot. Vagyis vállalta az összekötő diplomata szerepét a két írócsoport között, és ebből adódóan egy bizonyos időt hol Temesváron, hol pedig Nagyváradon töltött. Aktív szerepet vállalt a Holnap, majd a *Nyugat* 1909. évi temesvári matinéinek előkészítésében is.

Mint Kubán Endre írja, „a Dél működésének fontossága közvetlenül a holnaposoké mellett van”.¹⁹⁶ Tagjai havonként rendeztek irodalmi matinékat. A Dél irodalmi kávéháza az egykori Koronaherceg Szálló kávéháza volt, törzsasztaluk pedig a színház felőli részen volt, ahol éjszaka nyúló irodalmi viták folytak. Franyó Zoltán (aki akkor még aktív hadnagy volt) és Todor Manojlović mellett ott volt dr. Szávay Zoltán, Vermes Ernő, Gálos Rezső, Pogány Mihály, Lovas Antal, dr. Róth Ottó,

194 Kubán Endre: A „Dél” irodalmi társaság emléke. *Híd*, 1968. 6. sz. 638–641.; *Lásd még* Kubán Endre: A temesvári „Dél” Irodalmi Társaság. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1968. 5. sz. 560–562.

195 Franyó: i. m.

196 Kubán: i. m. 638–641.

•

Novák Rezső, Goór Pál (dr. Bürger Ernő), dr. Lengyel László, Miller-Fülöp René és mások.¹⁹⁷ A Dél társaság „sorozatos irodalmi matinékat tartott, vitaestélyeket rendezett, és a *Temesvári Hírlapban*, melyet Pogány Mihály szerkesztett, sorozatos vitacikkekben támadta a konzervatív temesvári Arany János Irodalmi Társaságot, melynek vezetői Szabolcska Mihály és Jörgné Draskóczy Ilma voltak. Hamarosan ellentámadásba lendült az Arany János Társaság is, melynek tagjai a *Délmagyarországi Közlönyben* írták éles hangú cikkeiket a »Dél« – és elsősorban Ady Endre – ellen. Sorozatosan jelentek meg a *Délmagyarországi Közlönyben* »Vad-Ady Endre« aláírással gúnyversek, melyekről később kiderült, hogy azokat maga Szabolcska Mihály írta.”¹⁹⁸

1910. január 1-jén a Dél tagjai megindították saját folyóiratukat, a *Magyar Délt*.¹⁹⁹ A havonta megjelenő „szépirodalmi, társadalomtudományi és nemzetgazdasági folyóirat” első száma a többi között hozta Gozsdu Elek esszéjét is Ady Endre költészetének forradalmiságáról.²⁰⁰ A *Magyar Dél* szerkesztője dr. Lengyel László volt, munkatársai pedig Franyó Zoltán, Lengyel Ernő, Goór Pál, Gálos Rezső és mások. A szerkesztőség tagjai szorosan együttműködtek a nyugatosokkal meg a holnaposokkal, tekintettel arra, hogy Hatvany Lajos, Szomori Dezső és Dutka Ákos írásait is megjelentették.²⁰¹ Sajnos a folyóirat mindössze egy évig tudta csak fenntartani magát.²⁰²

Todor Manojlović verseit (*Lalage éjszakája; Kerkyra fejedelemsasszonya; Impresszió* stb.) az idő tájt németről Franyó Zoltán meg Emőd Tamás (*Falstaffhalála*) fordította és jelentette meg a *Temesvári Hírlapban*.²⁰³

197 Uo.

198 Szekernyés János: Irodalmi kapcsolatok. *Kilátó* [A Magyar Szó művészeti melléklete], 1983. december 10.

199 Uo.

200 Kubán: i. m.

201 Uo.

202 Uo.

203 Uo. lásd például a *Temesvári Hírlap* 1909. január 1-jei, február 14-ei és március 5-ei számát.

LALAGE ÉJSZAKÁJA

*Szép márványtermet éjsötét szemekkel,
Tavaszi rózsák súlyos, mély szaga,
És egy búzavirágszín éjszaka.*

*A szava tűz volt s rubin ajka kába
Mosollyal égett rajta a serlegen
S egy csillag hullt a kékes éjszakába.*

*Ifjú Lalage, dús fekete fürtöd
Úgy részegít, mint akkor éjszaka,
Midőn felízzott arcom benne fürdött.²⁰⁴*

KERKYRA FEJEDELEMASSZONYA

*Az ős feákok országába ment
A nyirkos észak sápadt szenvedője,
Hogy szent lelkét a békesség beszője
A cipruserdők árnyékéba lent.*

*És Hellas napja, s Hellas tengere
A Perystilosz halkan átölelte.
S ott mintha ó dal s költők kósza lelke
A dús babér közt visszalengene.*

*A hús ligetben halva, meztelen
A szép Achilles... Távolabb az óra
Lágy taktusában hullt a kerti tóra*

*A felszökő víz. Ő meg messze lenn
Odysseus kék tengerén egy este
A vándorutak céljait kereste.²⁰⁵*

204 Kubán: i. m.

205 Uo.

IMPRESSZIÓ

*A napsütés, a csillogó meleg,
Friss lombon át ágy, izzó pamatokban
Az arany-akác szirmára pereg.*

*A messze fék közt halk, alélt madárka
Egy dalt füttyülget: – selymes tolla most
A kékes árnyban ó, be furcsa-sárga.*

*E színjáték, e fény, e szép zene,
Tán álom volt ez egykor, vagy valóban
A nyári erdő mélyén néztem-e?
Vagy valahol egy japán akvarellen.²⁰⁶*

Manojlović pedig a *Temesvárer Zeitung*ban²⁰⁷ fordította magyarról németre Ady, Franyó, Kosztolányi meg a holnaposok verseit.²⁰⁸ Ady *Mária és Veronika* című költeményének német nyelvű fordítása 1909 áprilisában látott napvilágot a *Temesvárer Zeitung*ban.²⁰⁹

206 Uo.

207 Itt szükséges pontosítani, hogy Temesvárnak egy ideig két (csaknem) azonos című lapja volt, amelyet a szakirodalom gyakran összetéveszt: A *Temeswarer Zeitung* (1852–1949), amely egy ideig *Temesvárer Zeitung* címvariánsban jelent meg, valamint a *Neue Temeswarer Zeitung* (1868–1912), amely 1912. október 1-jétől beolvadt a *Temeswarer Zeitung*ba. Manojlović mindkét lap szerkesztőségével jó kapcsolatot épített ki.

208 *Lásd* többek között Ady, Andreas: Maria und Veronika. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlovitch. *Temesvárer Zeitung*, 1909. április 11.; Franyó Zoltán: Zu einem Handvoll Veilchen ein Sonett. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlovitch. *Temesvárer Zeitung*, 1909. április 11.; Juhász, Julius: Tanzlied. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlovitch. *Temesvárer Zeitung*, 1909. április 11.; Kosztolányi, Desider: Augustmorgen. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlovitch. *Temesvárer Zeitung*, 1909. április. 11.; Franyó Zoltán: Mein Kuss. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlovitch. *Temesvárer Zeitung*, 1909. február 14.

209 Ady, Andreas: Maria und Veronika. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlovitch. *Temesvárer Zeitung*, 1909. április 11.

MARIA UND VERONIKA

*Maria, Veronika, – zwei Pole,
Um die sich drecht des Mannes Loos;
Veronika – mein Weib, meine Leda,
Ich möcht' jetzt träumen in deinem Schoss.*

*Träumen von kosenden Kinderarmen, –
Mit warmem Mund küss mein Aug noch zuletzt,
Vor Schmach und Kreuzigung und Tod
Erinn're ich mich Mariens jetzt.*

*Sie sandte mit Küssen mich ins Leben
Und woführ ich rang, ich hab's gewusst:
für's Leben. Und was is das Leben?
Nur Weiberlust, nur Weiberlust.*

*Wer lehrte mich küssen? Ein Weib,
Und nun, wo des Todes Morgen mich grüsst,
Umarme mich Leda – lass' mich träumen,
Dass du meine Mutter, Mutter bist.²¹⁰*

Temesvári tartózkodása során egyébként Manojlović szerb költeményeket fordított magyarra, németre, és számos eredeti verse jelent meg német nyelven.²¹¹ Szekernyés János írja, hogy Manojlović „a Dél csoport egyik legaktívabb tagjaként 1908 decemberétől rendszeresen jelen volt írásaival a *Temesvári Hírlap* hasábjain, s 1913-ban az Orich Viktor szerkesztette *Színházi Újság*ban is közölt néhány színikritikát” (pl. Szomory Dezső: *Györgyike, drága gyermek* című darabjáról).²¹² Fontos tény, hogy Ady *Engem félig szerettek* és *Páris*

210 Uo.

211 *Lásd* például Theodor Manojlovitch: Drei neue Sonette an Astarte. *Temesvárer Zeitung*, 1909. szeptember 5.

212 Szekernyés János: i. m.

•

menekül előlem című költeményei a *Magyar Dél* hasábjain láttak először napvilágot.²¹³

A *Dél* jelentőségét taglalva a *Független Magyarország* 1909 májusában így fogalmaz:

„Nem csak az volt a célja, hogy új költőkkel, új versekkel vagy egyéb termékekkel szaporítsa a magyar irodalmat, hanem a már ismert nagyoknak, főként Ady és *A Holnap* írásainak akart itt közönséget verbuválni. A fővárosi sajtótól eleddig távol működött kitűzött célja érdekében; de Temesváron – és talán ezzel közelítette meg leginkább célját – nagy forrongást idézett elő. Szorgalmas, kitartó munkával művelte meg a jó, de hosszú idő óta ugarnak maradt talajt; a publikum vagy pro, vagy kontra, de foglalkozni kezdett a legújabb irodalommal; a »csúf, petyhüdt Begában« új vizek kezdenek folydogálni. Ez a *Dél* eredménye. Versekkel és cikkekkel irányította magára és még inkább az immár beérkezett új magyar irodalomra a figyelmet.”²¹⁴

213 Uo.

214 Anonim: A „Dél” irodalmi társaság. *Független Magyarország*, 1909. május 5.

•

•

•